

УДК 81'37

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ ІДІОМ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ПІ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено проблемі функціонування мінімальні фразеологічні одиниці у мінімальних – розширених контекстах художніх творів сучасних авторів. Виявлено функціональне навантаження мініідіом; проаналізовано вплив змістової структури фразем на формування цілісної образності художнього тексту. Виділено прийоми, що актуалізують текстов'язувальну, текстоформлювальну, тексторозвивальну функції мінімальні фразеологічні одиниці.

Ключові слова: мінімальна ідіома / фразема, мінімальний – розширений контекст, тексторозвивальна / текстов'язувальна / текстоформлювальна функції.

Мова письменника є поширеним джерелом збагачення національної фразеології. Протягом всієї історії розвитку української культури зі сторінок видатних майстрів слова до мовної системи входили образні вислови, яскраві порівняльні звороти, влучні характеристики та уподібнення. Деякі з них після недовгого життя у мові безслідно зникали, інші ж – надійно ввійшли до фразеологічного фонду національної мови, розвили нові значення та відтінки, змінили стилістичне забарвлення і стали незамінними формами висловлення думки. Серед таких узуальних фразеологічних одиниць (ФО) частотними є мінімальні ідіоми – фразеологізми, до складу яких входить одне повнозначне слово і один (або два) службових компоненти (пор., наприклад, *з носа, на славу, по барабану, на ять, не з медом, як у віночку, як по маслу*). Такі мінімальні фразеологічні одиниці (МФО) становлять самостійний різновид стійких сполучень слів у фразеологічній системі української мови; вони, так само як багатокомпонентні фразеологізми, характеризуються особливою динамікою через взаємодію з цілісним контекстом художнього твору.

Актуальність статті полягає у відсутності лінгвістичних праць, присвячених функціонуванню МФО у мінімальних – розширених контекстах художніх творів. Основною **метою** роботи є виявлення функціонального навантаження мініідіом і впливу змістової структури МФО на формування цілісної образності художнього тексту. Заявлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) дефінувати поняття мінімального розширеного контексту; 2) визначити проблеми видозміни узуальних фразеологічних зворотів; 3) виявити найуживаніші різновиди трансформації фразеологічної одиниці; 4) встановити взаємодію семантики узуальних фразем (мініідіом) з різними відрізками тексту; 5) схарактеризувати основні функції мінімальних ідіом у художньому тексті.

Вважаємо, що дослідження взаємозв'язку мінімальних фразеологічних конструкцій з літературним твором може здійснюватися лише при підході до ФО будь-якої структури як до **креативного** мінітексту, який формує семантичну, конотативну й емоційно-експресивну образність твору як структурно-семантичної єдності. Оскільки мовотворча практика письменника є потужним джерелом збагачення національної ідіоматики, питання про індивідуально-авторське, оказіональне, суб'єктивне вживання ФО, спричинене намаганням оновити образність традиційних усталених виразів, останнім часом привертає все більшу увагу дослідників. У сучасних лінгвістичних працях аналізуються прийоми перетворення загальномовних фразеологізмів, серед яких виокремлюють, наприклад, такі: контекстне поширення меж фразеологізму; заміна компоненту фразеологізму контекстними синонімами; нова змістовна наповненість без зміни структурно-граматичної будови; актуалізація прямого, первинного значення фразеологізму; фразеологічна омонімія; зіткнення фразеологізмів із вільними сполученнями слів, аналогічними за структурою [Радутная 2001: 196]. Поєднання й чергування експресивно видозмінених і стандартних елементів у межах окремих ФО чи в межах коротких відрізків тексту (в мікроконтекстах), зіставлення канонічних і трансформованих ФО, переплетення лінгвістичного (узвичасного традиційного та видозміненого автором) й екстралінгвістичного – усе це вияви міцного зв'язку ФО зі змістом текстів – спричинює найрізноманітніші ефекти. Проте, як зазначає В.Д. Ужченко, класифікація прийомів стилістичного використання ФО становить певну складність, тому що самі прийоми не виступають ізольовано, а накладаються один на одного, збігаються окремими ланками й характеризуються синкретичністю [Ужченко 2007: 228].

Увагу сучасних лінгвістів привертає насамперед проблема видозміни узуальних фразеологічних зворотів. Багато цікавих положень, що стосуються лексичних, семантичних і структурних перетворень усталених виразів, знаходимо у роботах Л.Г. Авксентьева, О.М. Бабкіна, В.П. Жукова, О.В. Куніна, Б.О. Ларіна, В.М. Мокієнка та ін. Розглядаючи різні випадки заміни компонентів ФО у творах Є. Гуцала, О. Важеніна зауважує, що у мовній тканині химерної прози 60-80-х років, перетворення фразеологізмів зустрічаються так часто, що, за словами О.В. Куніна, можна говорити “про нормативність ненормативних змін” у сфері фразеології [Важеніна 1998: 74].

Вивчення індивідуально-авторських фразеологізмів-новоутворень пов'язано насамперед з проблемою дослідження широких трансформаційних потенцій ФО, зумовлених сюжетною лінією художнього тексту, авторським задумом і “вимогами” поезики твору в цілому. В.Д. Ужченко вважає, що найуживаніші різновиди трансформації ФО можна поділити на три основні групи: 1) прийоми, пов'язані зі зміною форми компонентів або компонентного складу ФО (пор.: *користі з нас, як з козла кефіру*); 2) прийоми, пов'язані з контекстним

обігранням ФО чи їх окремих компонентів (пор.: *Істинно люди: живемо не хлібом єдиним. Істинно так... коли маємо хліб на столі*); 3) прийоми, пов'язані з використанням загального образу ФО (пор.: *Ворскла півколом, неначе блакитна підкова, Дружям на щастя дзвентить*) [Ужченко 2007: 228].

Аналіз взаємовпливу МФО і контексту полягає, насамперед, у виявленні структурно-семантичних змін, що відбуваються у складі фразеологічної одиниці (заміна, “нарошення” компонентів) і призводять до оновлення значення або формування експресивно-оцінних конотацій та, з іншого боку, семантичних змін, спровокованих контекстом, який може інтенсифікувати або порушити усталене значення фразеологізму. У нашому дослідженні увагу зосереджено на взаємодії семантики узуальних фразем (мінідіом) з різними відрізками тексту. Семантичний “внесок” фразем до структурно-змістової структури художнього твору проявляється у різноманітних функціях, серед яких виокремлюємо текстозв'язувальну, текстоформлювальну та тексторозвивальну.

Мінімальними ідіомами, що виконують текстозв'язувальну функцію, вважаємо узуальні ФО, які мають незмінну компонентну структуру і розвивають додаткові відтінки значення і/або експресивно-емоційну насиченість за рахунок семантики контексту. Реалізація зазначеної функції відбувається за допомогою прийому актуалізації внутрішньої форми / лексичного значення фразеологізму. Так, наприклад, у поезії В. Кордуна «Memento» експлікується зміст МФО *без слів* ‘мовчки, нічого не кажучи’ [Білоноженко 2008: 663]: *Залишилося тільки просити / безмовно, без слів, / щоб зійшла благодать / на медову краплинку поминального колива, / щоб покрила усіх на весь світ, на весь час / і на все позачасся* (Кордун 1999: 24), де контактено розташована словоформа *безмовно* виступає лексичним синонімом мінідіоми, підсилюючи емоційний – ліричний настрій вірша. Лексичне значення просторічної фраземи *по барабану* ‘байдуже, все рівно, неважливо і т.ін.’ актуалізується у найближчому контексті ФО (Ю. Іздрик. «Флешка. Дефрагментація»): *<...> абсолютна більшість дорослого населення (96%) – повністю індиферентні їм усе байдуже або як кажуть усе по барабану <...>* (Іздрик 2009: 98). Змістова тотожність фразеологізму *по барабану* і лексеми ‘байдуже’ активізується за допомогою розділового сполучника *або*.

Семантичні нарошення від контексту формуються також завдяки “підключенню” уточнювального звороту, що супроводжує МФО. Так сконструйовано фрагмент «Молитви за Україну» Д. Павличка: *І не дозволяй нам зледацяти / В добрі, при хлібі та вині, / Дай увійти в твої завіти / Моїй державі і мені* (Павличко 2004: 234), де значення фраземи *у добрі* ‘у сприятливих матеріальних умовах’ [Скопненко 2003: 118] доповнюється вільним словосполученням “*при хлібі та вині*”, яке уточнює, поширює і розвиває усталену семантику МФО.

Емоційно-експресивне забарвлення контексту повісті А. Дімарова «Максим та Маруся» утворюється за рахунок детального розкриття значення фраземи *як палець* ‘без сім’ї, без рідних, без близьких і т.ін.’ [Білоноженко 2008: 481]: *Може, тому, що недалеко од сільради й жила, та ще й сама як палець: ні дітей, ні онуків, тільки коза, яка разом із хазяйкою й спить* (Дімаров 1999: 184).

Структурний склад МФО як одиниць з одним повнозначним компонентом не припускає синонімічних замінь, проте текстозв'язувальна функція реалізується прийомом “синонімічного ряду фразем”, тобто контактним розташуванням мінімальних ідіом – абсолютних, семантичних, стилістичних або семантико-стилістичних синонімів. Саме так побудовано фрагмент поезії В. Кордуна «Азія»: *Зійшов із неба караван верблюдов: / погоничі вгорі на тюках снів / погойдуються день і ніч – без ліку, без числа, – / розносить по пісках сипучих / зі сходу пряну Азію* (Кордун 1999: 34), де поєднуються синонімічні конструкції *без ліку* ‘дуже багато, велика кількість кого-, чого-небудь’ [Білоноженко 2008: 347] і *без числа* ‘дуже багато’ [Білоноженко 2008: 764]. Вживання цих фразем у контекстному оточенні лексичних антонімів ‘*день і ніч*’ актуалізує часову нескінченність і незліченність зображуваного. Прийом “синонімічного ряду фразем” використовується і в романі П. Загребельного «Зона особливої охорони»: *Дивне, власне, безглузде розслідування, доручене їй прокурором Повхом, Оксана Винокур після тривалих роздумів вирішила розпочати, як казали древні, *Ab ovo*, від яйця, від початку, і після втомливих телефонних домовлять-перемовлянь вони нарешті зустрілися з Андрієм Слуквою <...>* (Загребельний 1999: 40). До «Словника фразеологізмів української мови» за редакцією В.М. Білоноженко входить двокомпонентна фразеологічна одиниця *покласти початок* ‘виявитися, стати зачинателем у чому-небудь’ [Білоноженко 2008: 538]; словник «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша» містить також фразеологізми з антонімічними компонентами *від початку до кінця / з початку до кінця* із значенням ‘цілком, повністю’ [Скопненко 2003: 340]. Семантика незафіксованої сучасними словниками мінімальної ідіоми *від яйця*, включеної до ряду міжмовних синонімів (від яйця – калька з латинського *ab ovo* ‘з самого початку’ [Ужченко 2007: 154]), експлікується у контексті: синонімічний ряд завершує вільне словосполучення *від початку*.

Текстозв'язувальна функція МФО реалізується також за допомогою прийому антонімічних відношень між фраземою та найближчим контекстом. Так, наприклад, у вірші В. Кордуна «Осінь зайшла на наш тік...» мінідіома *на мить* ‘на короткий час, ненадовго’ [Білоноженко 2008: 390] входить до синтаксичної конструкції з повторювальним розділовим сполучником *чи* та лексичним антонімом *назавжди*. Контрастність фраземи *на мить* і словоформи *назавжди* “закріплюється” протилежними за змістом частками *лиш – вже*: *День завмер над землею: / не відвіюється полова, / не висівається крпін, / все застигає в повітрі. / Чи це лиш на мить, / чи вже назавжди?* (Кордун 1999: 80). Інша синтаксична формула використовується у «Покаянних псалмах» Д. Павличка: *Чим провінілись ми перед Тобою, / Що Україну ти вчинив рабою, / Дав нам вітчизну, та не дав держави, / І струтив нас, як у багно криваве, / В неволю не на мить, а на віки, / Щоб захлинулись ми, як*

топляки (Павличко 2004: 230). У наведеному контексті МФО з заперечною часткою *не* (*не на мить*) протиставляється мінімальній ідіомі з антонімічним значенням (пор. *на віки* ‘назавжди’ [Скопненко 2003: 45]).

Поширений контекст поезії І. Драча «Дуже багато мертвих...» свідчить про мовну гру, засновану на прийомах обігрування антонімів та часткових омонімів: *Дуже багато мертвих / Вже коло мене живе / І тим беруть не за мертве / Беруть мене за живе* (Драч 1999: 54). Ідейно-образна структура вірша конструюється опозицією “*мертвий – живий*”, де “*мертвий*” спочатку використовується у функції субстантивованого прикметника, а з розгорнення контексту складає антонімічну “пару” фраземі (*брати / взяти*) *за живе* ‘дуже хвилювати, бентежити кого-небудь’ [Білоноженко 2008: 40]. Актуалізація “живого й мертвого” здійснюється за рахунок гри оморфами: *живе* (дієслово 3 особи однини теперішнього часу) – *живе* (субстантивований прикметник).

На нашу думку, трансформація усталених мінімальних ідіом, включених до художнього тексту, не є обов’язковим чинником і для здійснення текстоформлювальної функції. Для того щоб “виконати роль” в оформленні прозового чи поетичного твору, фразема має повторюватися протягом розвитку сюжетної дії, надаючи додаткових семантико-стилістичних відтінків *мініальному – розширеному* контексту або твору в цілому. Отже, прийом свідомого (не випадкового) повтору (репродукції) вважаємо основним засобом реалізації текстоформлювальної функції МФО. Так, наприклад, повторення мінімальної ідіоми *над міру* ‘більше, ніж треба; багато, забагато’ [Білоноженко 2008: 393] в контактено розташованих “відрізках” тексту – простих реченнях вважаємо цілеспрямованим прийомом, вжитим у перекладі М. Лукашем драми В. Шекспіра «Троїл і Крессіда»: [Крессіда (до Пандора):] *Виходить, що в Троїла того рум’янцю над міру; той, каже, рум’яний, а цей рум’яніший. Над міру вона [Єлена] ж його й перехвалила* (Шекспір 1986: 340).

У поезії «На ріках безнайменних» («Татарське зілля») В. Кордун прийом повтору мінімальної ідіоми *за мить* ‘протягом короткого відрізка часу, дуже швидко’ [Білоноженко 2008: 389-390] (пор. прості словосполучення *підносяться за мить, заносяться за мить*) ускладнюється введенням до контексту фразеомоутворювального компоненту *миті* і лексеми *час*, що підсилюють позачасову орієнтацію фрагменту: *Сумнючий верболіз росте в печалі, / підносяться за мить міста / й за мить заносяться пісками, – / немає тут часу, / тут тільки миті скрапують росою* (Кордун 1999: 16). Симптоматично, що прийом повтору є домінуючим засобом цілісної поетики вірша (пор.: *Дівчата задивилися у воду, – / І три зорі в глибинах зазоріли, / І три зорі засяяли над ними <...>* (Кордун 1999: 16)), останні рядки якого перекликаються з назвою, створюючи символічний образ “рік безнайменних”: *На безнайменних ріках – / Безнайменні люди, / Дня без наймення, / Безнайменне сонце* (Кордун 1999: 16).

Експлікаторами тексторозвивальної функції узуальних МФО стає *найближчий – розширений* контекст, взаємодія з яким привносить різноманітні семантичні та стилістичні конотації до структурно-змістової структури узуальних мініідіом та розвиває ідейно-образну сферу твору. Характеристика міста дії повісті Ю. Іздрика «Флешка. Дефрагментація» подається у контексті, до якого послідовно входять фразеологічні звороти різної структури та семантики: *<...> заради чого в столицях, можливо, довелось би вдаватись до пошуків, у Станіславі завжди було в полі зору, в межах слуху, під рукою, а деколи й просто плуталось попід ногами* (Іздрик 2009: 114). Локус Івано-Франківськ (колишній Станіслав) створено за допомогою фразеологічного *в полі зору* ‘простір, який можна охопити поглядом; видимість’ [Білоноженко 2008: 537] та вільного *в межах слуху* словосполучень. Подальший контекст розвиває семантику “стислого простору” підключенням фраземи *під рукою* ‘близько, поблизу; наповхвату, поруч’ [Білоноженко 2008: 625], яка набуває іронічних конотацій за рахунок обігрування прямого значення лексеми *нога* у складі ФО *плутатися під ногами* ‘заважати, набридати кому-небудь своєю присутністю, своїми діями’ [Білоноженко 2008: 520].

Символічний образ України у романі Л. Костенко «Берестечко» постає завдяки стилістичному прийому уособлення: *Аби сказала Україна: /оце так гетьман! Гетьман, ге? / А що, як справді так і скаже? / Затуманіє серед нив / На пам’ять вузлики зав’яже, / чим перед нею завинив* (Костенко 2010: 47). До наведеного фрагменту входить фразема *на пам’ять* з контекстною семантикою ‘для того, щоб пам’ятати, не забувати про кого-, що-небудь; на згадку’ (пор.: *у пам’ятку* ‘хто-небудь добре щось запам’ятав’ [Білоноженко 2008: 483]). Метафоричне значення актуалізується у розширеному контексті МФО (“вузлики зав’яже, чим перед нею завинив”), де розвивається ключова мікротема “самокатування гетьмана після поразки”. Розширений контекст МФО дозволяє виявити семантичні та стилістичні нарощення, суттєві для створення ідейно-змістовної сфери цілісного тексту. Богдан Хмельницький рефлектує, звертаючись до війська, яке зазнало поразки, та майбутніх визволителів України: *Як ви забули Корсунь і Пиляву, / як вам на греця слава Жовтих Вод, / то промінійте славу на халяву, / і засміється сам Іскаріот!* (Костенко 2010: 41). У “заочному” зверненні гетьмана вживається стилістично знижена (з позначкою ‘жартівливе’) МФО *на греця* ‘навіщо, для чого’ [Білоноженко 2008: 169], яка “закріплюється” з розгортанням контексту. Вислів “промінійте славу на халяву” реалізує одночасно пряме та переносне значення лексеми *халява*, що має пейоративні конотації (пор.: “1) голенище, 2) развратная женщина, 3) з губи халяву робити. Врать, обещать и не держать слова” [Грінченко 1996: 384-385]) і переносне значення просторічної та стилістично зниженої МФО *на халяву*, синонімічне мініідіомі *на дурняк / на дурняка* ‘задарма, безкоштовно’ [Білоноженко 2008: 223]. Даний фрагмент, де лексеми *слава* і *халява* можна інтерпретувати як контекстні антоніми, актуалізує ключову тему зрадництва, яка підтверджується і введенням власного імені біблійського персонажа Іуди Іскаріота, в семантиці якого закріплена архісема ‘зрадництво’.

Найближчий контекст фраземи може в значній мірі змінити її семантичне навантаження. Так, у спогадах Хмельницького з’являється образ татар, який конструюється за допомогою узуальної фраземи *наче реп’яхи*. За

«Словником фразеологізмів української мови», фразеологічна одиниця має різноманітні варіанти, які підлягають усиченню: як (*мов, наче, і т. ін.*) [*той*] *реп'ях [до кожуха (до штанів, у собачий хвісти і т. ін.)]* ‘настирливо, уїдливо, настійно’, і вживається у сполученні зі словами приставати, чіплятися, липнути і т. ін. [Білоноженко 2008: 596]. У романі Л. Костенко мінідіома зберігає контекстну сполучуваність: *Мій чорний сон – /у хлющу зливи, / у розлемушені шляхи – / летять татари, в буйні гриви / вчепившись, наче реп'яхи* (Костенко 2010: 16), проте трансформує усталене фразеологічне значення, яке замінюється контекстною семантикою ‘*міцно, щосили, цупко*’.

Отже, семантичний “внесок” фразем до змістової структури тексту виявляється в текстозв'язувальній, текстотформлювальній і тексторозвивальній функціях. Мінімальними ідіомами, що виконують текстозв'язувальну функцію, вважаємо узуальні ФО, які мають незмінну компонентну структуру і розвивають додаткові відтінки значення або експресивно-емоційну насиченість за рахунок контексту. Реалізація цієї функції відбувається за допомогою прийомів актуалізації внутрішньої форми / лексичного значення фразеологізму, “синонімічного ряду”, опозиційних відношень між фраземою та найближчим контекстом. Прийом повтору фраземи під час розвитку сюжетної дії, підсилюючий семантичну образність контексту, вважаємо основним засобом реалізації текстотформлювальної функції МФО. Експлікаторами тексторозвивальної функції МФО стає *найближчий – розширений* контекст, взаємодія з яким привносить різноманітні семантичні та стилістичні конотації до змістової структури узуальних мінідіом та розвиває ідейно-образну сферу твору. **Перспективним** постає не тільки виявлення функціонального навантаження мінімальних ідіом але й простеження їх взаємодії у художніх текстах II половини XX століття.

Література

- Важеніна 1998: Важеніна, О. Структурно-семантичні трансформації фразеологізмів у химерній прозі (на прикладі романів Є.П. Гуцала) [Текст] // Семантика і прагматика граматичних структур : Збірник наукових праць / Ред. кол. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, ІЗМН, 1998. – С. 74-78.
- Грінченко 1996: Грінченко, Б. Словарь української мови [Текст] / Б. Грінченко. – Київ : Лексикон, 1996. – 563 с.
- Радутная 2001: Радутная, О.А. Индивидуально-авторское использование фразеологизмов Н.С. Лесковым [Текст] // Структура и семантика: Доклады VIII Международной конференции. – Т. 2. – М., 2001. – С. 192-196.
- СФУМ 2008: Словник фразеологізмів української мови [Текст] / Уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
- Ужченко, 2007: Ужченко, В.Д., Ужченко, Д.В. Фразеологія сучасної української мови [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
- ФП 2003: Фразеологія перекладів Миколи Лукаша : Словник-довідник [Текст] / Уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2003. – 735 с.

Джерела

- Дімаров 1999: Дімаров, А.А. Самосуд : Повісті. Оповідання. Етюди. [Текст] / А. А. Дімаров. – К. : Укр. письменник, 1999. – 221 с.
- Драч 1999: Драч, І.Ф. Сізіфів меч: Вірші дев'яностих. [Текст] / І. Ф. Драч. – К. : Укр. письменник, 1999. – 95 с.
- Загребельний 1999: Загребельний, П.А. Зона особливої охорони : Роман. [Текст] / П. А. Загребельний. – К. : Укр. письменник, 1999. – 151 с.
- Іздрик 2009: Іздрик, Ю. Флешка. Дефрагментація [Текст] / Ю. Іздрик. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 148 с.
- Кордун 1999: Кордун, В.М. Зимовий стук дятла: Поезії [Текст] / В. М. Кордун. – К.: Укр. письменник, 1999. – 127 с.
- Костенко 2010: Костенко, Л.В. Берестечко [Текст] / Л. Костенко. – К. : Либідь, 2010. – 232 с.
- Павличко 2004: Павличко, Д.В. Ялівець: Поезії [Текст] / Д. В. Павличко. – К. : Веселка, 2004. – 399 с.
- Шекспір 1986: Шекспір, В. Троїл і Крессіда : Драма [Текст] / Пер. з англ. М. Лукаш // В. Шекспір. Твори : В 6-и т. – Т.4. – К. : Дніпро, 1986. – С. 331-435.

Стаття посвячена проблемі функціонування МФО в мінімальних – розширених контекстах произведених сучасних авторів. Виявлена функціональну навантаження мініідіом; проаналізовано вплив структурної організації фразем на формування цілісної образності художественного тексту. Виділено прийоми, які актуалізують текстозв'язувальну, текстотформлювальну, тексторозвивальну функції МФО.

Ключеві слова: мінімальна ідіома / фразема, мінімальний розширений контекст, тексторозвивальна / текстотформлювальна / текстозв'язувальна функції.

The article is concentrated on the minimal fixed phrase (MFP) functioning in minimal-expanded contexts of modern literary works. The functional yield of mini-idioma is determined. The influence of the content structure of the phrasema on the formation of a coherent imagery of a fiction text is analyzed. The techniques to actualize text-binding, text-making and text-developing functions of MFP are defined.

Keywords: a minimal idiom / phrasem, a minimal-expanded context, text-binding function, text-making function, text-developing function.

Надійшла до редакції 4 вересня 2012 року.

Анастасія Зеніна

ДК 811.161.2'276.6-112:336.71

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Здійснено періодизацію термінології української банківської справи; виділено мовні та позамовні чинники її розвитку. Досліджено передісторію банківської термінології; схарактеризовано особливості лексичного складу термінології банківської справи від моменту зародження наукового знання до сьогодні.

Ключові слова: банківська справа, запозичення, науковий стиль, період, термін, українська термінологія.

Термінологія як історично змінна категорія фіксує безперервний поступ спеціального знання, що виражається в оновленні складу одиниць, динаміці її структури. З іншого боку, термінологічній системі властивий стан відносної рівноваги на кожному окремому часовому відтинку функціонування. Не є винятком термінологія, що обслуговує максимально актуалізований банківський сектор ринкової економіки. Відтак належна оцінка мовних процесів, характерних для термінології української банківської справи на сучасному етапі, стане можливою лише внаслідок звернення до історії явища, спроби окреслити хронологічні межі його виникнення. Тому **актуальність** розробки обраної теми не викликає сумнівів.

Заслуговує на увагу ступінь опрацьованості зазначеної проблематики в лінгвістиці останніх років. На важливості студій з історичного термінознавства особливо наголошено в працях С.В. Гриньова-Гриневича, О.І. Павлової, Ф.А. Циткіної. О.В. Загоровська підкреслює, що інтерес до формування кожної терміносистеми має на меті допомогти не тільки «виявити, як організована лексика мови в різних своїх частинах, а й впорядкувати термінологічні номінації» [Загоровская 2011: 70]. Об'єктом синхронно-діахронічних досліджень вже стали терміносистема рослинництва (Т.М. Данькова), гідромеліоративна (Л.Д. Малевич), бібліотечна (Г.І. Солоіденко), граматична (О.В. Медведь) і суспільно-політична термінології (Т.С. Коготкова, Т.Б. Крючкова).

Щодо аналізу банківської термінології, то чи не єдиною у вітчизняному (російському) мовознавстві залишається дисертаційна робота М.В. Євстифеевої, присвячена вивченню галузевої лексики валютного ринку в російській мові. Лінгвіст розмежовує два умовних періоди, кожен із яких уміщує стадії появи слів-термінів услід за введенням до обігу відповідних понять, від початку Х ст. до наших днів [Євстифеева 2007: 8]. У сучасній україністиці також представлені спроби виділення етапів становлення такого ємного системного утворення, як економічна (соціально-економічна) термінолексика (Т.М. Дячук, О.С. Черемська). Самобутність і особливості постання банківської термінології досі залишаються недослідженими.

У пропонованій статті ставимо за **мету** здійснити періодизацію розвитку термінології української банківської справи. Досягненню поставленої мети передувало розв'язання таких **завдань**: 1) встановити роль інтра- та екстралінгвістичних чинників у виникненні банківської термінології; 2) з'ясувати особливості термінології банківської справи донаукового періоду; 3) спираючись на спеціальні джерела, наукові праці та словники, простежити еволюцію лексичного складу банківської термінології від моменту зародження наукового знання до сьогодення.

Усе більш помітний поступ у різних сферах активності людини супроводжується розщепленням великих системних блоків термінологій. Термінологія банківської справи, яка тривалий час розглядалася в контексті економічної або взагалі не вирізнялася, наразі постала самостійно. Тому цілком виправданим є залучення до аналізу термінології принципів історизму, що дозволить прослідкувати процес оформлення лексичних одиниць у систему з подальшим синхронним вивченням її початків і сучасного стану.

Раннім стадіям розвитку спеціального знання, що згодом розвинуло належне термінологічне підґрунтя для банківської справи, відповідав предметно-чуттєвий спосіб мислення носіїв мови. У первинному мовному колективі зміст важливих понять, утилітарних предметів виражали загальноновживані, прості слова (не терміни), які використовувалися в професійному спілкуванні ремісників, карбувальників перших грошових знаків. Їх сукупність була скоріше тематичною і не сприймалася як організована система. Звідси й поширене серед лінгвістів міркування, що галузеві термінології виникають «на основі живої народної мови» [Становлення 2011: 58]. На думку В.В. Виноградова, «усяка наука починає з результатів, здобутих мисленням і мовою народу, і в подальшому своєму розвитку не відривається від народної мови... Ще більше значення має народне мислення і створена ним термінологія для наук суспільних (банківська справа належить саме до таких. – А.З.) й політичних» [Виноградов 1977: 165].

В інших дослідженнях здійснено спробу встановити зв'язок між «професійною лексикою» і термінологією, що відображає вже концептуально-теоретичний рівень наукового пізнання. Так, у монографії П.Я. Черних є вказівка на термінологічну сутність номінативної предметної лексики давньоруського періоду [Черных 1956: 22]. За М.М. Пещак, превалювання книжних мовних елементів стало головним критерієм диференціації первинних і вторинних наукових текстів, у давньоруській і староукраїнській літературі, які в